

Formálódó peremterületek: a szegénység és a jóléti szuburbanizáció egymás mellett élése hazai városok példáján

Transforming urban fringes: coexistence of poverty and welfare suburbanization on the example of Hungarian cities

VASÁRUS GÁBOR, SZALAI ÁDÁM

VASÁRUS Gábor: tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 6000 Kecskemét, Rákóczi út 3.; vasarus.gabor@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0001-5375-9107>

SZALAI Ádám: tudományos segédmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 6000 Kecskemét, Rákóczi út 3.; szalai.adam@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8786-0470>

KULCSSZAVAK: szegregáció; szuburbanizáció; külterület; társadalmi tőkék; peremzóna

ABSZTRAKT: A hazai településhálózat sajátossága, hogy a települések magját alkotó belterületek mellett a külterületeken és a belőlük létrehozott egyéb belterületeken is életvitelszerűen laknak. A vidéki centrumok újrastrukturálódó peremterületein a térfolyamatok a települési szint alatt is differenciálódnak, gyorsan városiasodó terek mellett rurális zárványok alakulnak ki. Kutatásunk során Győr, Szeged, Zalaegerszeg, valamint Hódmezővásárhely és környezetük mintaterületén vizsgáltuk meg, hogy a szegregáció hogyan jelenik meg a helyi lakosság és a döntéshozók diskurzusaiban, továbbá megpróbáltuk feltárni néhány, a szegregáció fennmaradásához hozzájáruló településföldrajzi és jogi tényezőt.

Kutatásunk kérdőíves felmérésre, terepbejárásra és a döntéshozókkal készített interjúkra alapozva feltárta, hogy az etnikai szegregáció mellett jelentős a jövedelmi különbségekre is visszavezethető elkülönülés, és esetenként a külterületek földrajzi izolációja miatt az ott élők súlyos hátrányokat szenvednek el. 1990 után, majd a 2008-ban kibontakozó pénzügyi válság következtében a prekariátushoz sorolható háztartások nagy arányban áramlottak ezekre a területekre: jellemzően a városból kiszoruló vagy a távoli vidéki falvakból az elhelyezkedés reményében érkező háztartásokról van szó. A társadalmi tőkék torzult jellegéből adódóan a megkötő tőke ereje, a városvezetők társadalmi problémák felett „szemet hunyó” gyakorlata mellett a földügyi és építészeti szabályozás is hozzájárult ahhoz, hogy a rendszerváltástól napjainkig szegregátumok alakuljanak ki. A helyi diskurzusokban azonban jóval több területet tartanak számon szegregátumként, mint ahány a terepi felmérés alapján ténylegesen annak tekinthető. A helyi diskurzusok sajátossága, hogy a „szegény” és a „roma” fogalmakat esetenként szinonimaként használják, függetlenül az érintettek etnikai hovatartozásától. Tanulmányunkban rávilágítunk arra, milyen folyamatok révén váltak egyre sokszínűbbé a városokat övező peremterületek, és e terepi tapasztalatok hozzájárulhatnak későbbi szakpolitikai beavatkozások megalapozottságának erősítéséhez.

Gábor VASÁRUS: *research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Rákóczi út 3., H-6000 Kecskemét, Hungary; vasarus.gabor@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0001-5375-9107>*

Ádám SZALAI: research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Rákóczi út 3., H-6000 Kecskemét, Hungary; szalai.adam@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8786-0470>

KEYWORDS: segregation; suburbanization; outskirts; social capitals; fringe

ABSTRACT: The peculiarity of the Hungarian settlement network is that, in addition to the main built-up areas of settlements, there are permanently inhabited outskirts and other inner areas too. In the restructured fringe areas of rural centers, spatial processes are also differentiated below the settlement level, where rapidly urbanizing spaces develop alongside rural enclaves. In our research we examined how segregation is represented in the discourse of local residents and decision-makers and tried to reveal some geographic and legal reasons that contribute to the preservation of segregation within the agglomerations of Győr, Szeged, Zalaegerszeg and Hódmezővásárhely.

Based on questionnaires, fieldwork and interviews with decision-makers, our research revealed that in addition to ethnic segregation, residents suffer from significant material segregation and in some cases remarkable disadvantages due to the geographical isolation of the periphery. After 1990 and as a result of the financial crisis in 2008, a large proportion of precariat households have migrated to these areas, especially those, who has been excluded from the city or who have come from remote rural villages in the hope of getting jobs. The distorted nature of social capital, the predominance of bonding capital and the „blindfolded” practice of city authorities to social problems all contributed to the development of segregated areas. Building and land regulations have further aggravated negative social impacts in these areas since the transition. However, local discourses consider more areas as segregated than the number of cases actually supported by empirical survey. Local discourses characteristically use the terms “poor” and “romani” as synonyms regardless of the actual ethnicity of the people involved. Our study highlights the processes that have led to the increasing diversity of urban peripheries in Hungary. These empirical experiences can help to improve the existing settlement development tools and potential policy interventions.

Bevezetés

A magyar társadalomfejlődés 1990-et követő időszakának legnagyobb kihívásai közé tartozik a szegénységben élők számának növekedése; ezzel egyidejűleg a jövedelmi viszonyok, a települési infrastruktúra és lakhatási feltételek egyenlőtlenségei miatt a társadalom peremére szorultak térbeli koncentrációja. Az elmúlt három évtizedben a hazai településállomány fejlődését és a belső migrációt jelentősen meghatározó két folyamat a szuburbanizáció és a dzsentifikáció volt, amelyek a hazai és nemzetközi településföldrajzi kutatások kiemelt területei. A városkörnyékek átalakulásának vonatkozásában a jóléti szuburbanizációval járó elkülönüléssel párhuzamosan az ezzel ellentétes előjelű, a városokból a peremterületek felé való kiszorulás is egy markáns, településeket és azok társadalmát átalakító folyamat (Bajmócy 2003; Brade, Herfert, Wiest 2009; Brown, Schafft 2002; Hardi 2002; Kok, Kovács 1999; Kondor 2016; Timár, Baukó 1999; Timár, Váradi 2000; Váradi 1999).

Kutatásunk eltérő jellegű, elhelyezkedésű és adottságú közép- és nagyvárosok példáján, terepi tapasztalatokra építve vizsgálja a városszéli, városkörnyéki lakhatás kapcsán kialakuló szegregált, vagy éppen a jóléti szuburbanizáció okán

létrejövő, sokszínű közösségeket. Vizsgálatunk alapját egy 2014-2016 közötti felmérés adta, mely a szuburbanizációt középpontba állítva számos olyan külterületet tárt fel, ahol magas volt a romák, a tartós munkanélküliek és az illegális lakásfoglalók aránya. Ugyanakkor a helyi stakeholderekkel készült interjúkban a válaszadók e területeknél jóval több külterületet neveztek meg „szegregátumként”, gyakran külön kiemelve a romák nagy arányát. Munkánk során nem törekedtünk új szegregátumok lehatárolására, ezzel szemben a helyi diskurzusban megjelenő, helyi szereplők által szegregátumként megjelölt lokációkat vizsgáltuk meg. E „szegregátumokat” gyakran a roma népesség magas arányával azonosították, a terepbejárás és a kérdőívek tapasztalatai azonban ezzel nem álltak összhangban, mivel a legtöbb területen heterogén közösséget találtunk. Jelen tanulmány célja ezen ellentmondás feltárása.

A tanulmány aktualitását az adja, hogy új ingatlan-nyilvántartási törvény (inytv) T/15969. számú javaslata és az 2021. évi C. törvény jelentős változást okozhatna e folyamatok alakulásában. A jelenleg hatályos 1997. évi CXLI föld- és 2013. évi CXXII. ingatlan-nyilvántartási törvény nem csekély mértékben befolyásolja a külterületi (és kisebb részben az egyéb belterületi) lakók életét, szegregációját az itt található ingatlanok adásvételének korlátozásaival, és sok esetben az önkormányzati projektek egy része elé is akadályokat gördít. Az aranykorona-értékkel rendelkező ingatlanok státuszának módosítása, eladása nagy terhet ró az érintettekre és jelentősen (4-6 hónap) meghosszabbítja a beavatkozások előkészítését (Rosta 2021).

Kutatásunk során a társadalmi tőkék elméletének tükrében próbáljuk magyarázni az egyes külterületek vélt, illetve valós szegregátummá válását. Csatlakozva a városi tértermeléssel összefüggő diskurzusokhoz (Szabó 2015; Timár 2019), terepi tapasztalatok, valamint releváns stakeholderekkel készített interjúk alapján tárjuk fel a külterületi szegregáció aspektusait, különös tekintettel annak településpolitikai vonatkozásaira, azokra a tényezőkre, amelyek révén a döntéshozók képe e területekről meghatározza az ott élők körülményeit, a térhasználat és a térhez való hozzáférés igazságtalanságait. Amellett érvelünk, hogy városaink peremzónáiban a szegregáció szektoriális jelleget öltött, amely mikroszinten eredményez homogén elkülönülést, de a tágabb külterületi állományban a közösség heterogénebbé vált az elmúlt évtizedekben, ami a városok külterületén kibontakozó társadalmi dualitásra mutat rá. A döntéshozók mentális térképén azonban e folyamatok csak késve jelennek meg, így számos olyan területet tarthatnak szegregátnak, amelyek jelenleg nem azok. Ugyanakkor a döntéshozók elképzelései hatással lehetnek a döntéshozatali mechanizmusokra és így a terepfolyamatokra. Célunk az, hogy feltárjuk a külterületekhez kapcsolódó, külső hatásoktól nem mentes (átstrukturálódó munkaerőpiac, devizahitel-károsultak, ingatlanár-robbanás stb.), eltérő motivációk által mozgatott kiköltözési hullámok mentén generált társadalmi folyamatokat. Ezen tényezőkre, folyamatokra alapozva három kérdést fogalmaztunk meg: 1. Milyen hatótényezőkre vezethető vissza

a szegregáció a városok külterületein? 2. Mintaterületeinken milyen percepciók övezik e folyamatot a lokális diskurzusokban? 3. Milyen alkalmazkodási stratégiákat követ a külterületi lakosság?

A tanulmány következő fejezetében a kutatás elméleti vezérfonalául szolgáló társadalmi tőkék rövid elméleti háttérét ismertetjük. Ezt követően bemutatjuk, milyen módszerekkel végeztük vizsgálatunkat, különös tekintettel a terepi munkára, és egyúttal bemutatjuk mintaterületeinket és a kiválasztásuk szempontjait. Empirikus eredményeinket nem külön-külön, mintaterületenként mutatjuk be, hanem az egyes mechanizmusokra (kiköltözési motivációk, közösségi kapcsolatok formálódása, jogi keretek hatásai, önkormányzati attitűdök) koncentrálunk. A diszkusszió fejezetben terepi tapasztalatainkat vetjük össze a nemzetközi és hazai szakirodalom állításaival. Az esetekből levonható általános következtetéseket, tanulságokat szakpolitikai ajánlásokkal, beavatkozási javaslatokkal kiegészítve, az összegzésben vonjuk le.

Szakirodalmi áttekintés

A hazai szegregációt vizsgáló kutatások jellemzően Budapesten, illetve nagyvárosainkban vizsgálták a társadalmi elkülönülés szocioökonómiai státuszhoz kötődő tényezőit, a roma népesség stigmatizációját, valamint a dzsentrifikáció szerepét ezen folyamatokban (Berényi 2016; Csanádi et al. 2007; Kovács, Szirmai 2006; Virág 2009; Timár, Nagy 2007; Tóth et al. 2017). A geográfiai kutatások főleg a szegregáció térbeliségére, annak kiterjedésére, valamint a tértermelés és a szegregáció kapcsolatára fókuszáltak (Koós 2020; Nagy et al. 2015), míg az elmúlt évtizedben egyre nagyobb figyelmet kapott közép- és kisvárosaink és általában a vidéki terek szegregációs jellemzőinek vizsgálata. Ezekben a munkákban a roma szegregátumok és roma tanulók helyzetének mélyebb feltárása jelentette a vezérfonalat (Crețan, Málóvics, Méreiné Berki 2020; Lennert et al. 2014; Kertesi, Kézdi 2014).

Nem csupán a vizsgált csoport és a léptékek tekintetében, hanem az alkalmazott megközelítést illetően is bővült a szegregációkutatás. A kutatók e tanulmányokban arra keresték a választ, hogy az érintettek egyedi problémáit, a szegregációt felszámolni igyekvő beavatkozások sikereit vagy épp sikertelenségét meghatározó tényezőket hogyan lehet megismerni a szegregátumokban élők egyéni életútján vagy a döntéshozók róluk szóló diskurzusain keresztül. E kutatások révén olyan tapasztalatokhoz juthatunk, melyek döntőek a szegregáció elleni küzdelemben, azonban „kemény” módszerekkel nem feltétlenül tárhatóak fel (Fehér, Virág 2014; Méreiné, Málóvics 2020; Ladányi 2008; Hegedűs 2009; Kelemen, Rakovics 2013; Tózsza 2002).

Hazánkban sajátos lakóhelyeket jelentenek a külterületek, amelyek olyan közigazgatási önállóság nélküli szórvány- vagy átmeneti települések, melyek jellemzője az infrastruktúra viszonylag alacsony kiépítettsége, a magasabb szintű

funkciók, valamint a zárt településrag hiánya, ezért az itt élők a központi település szolgáltatásait kénytelenek naponta igénybe venni (Bajmócy 2000; Balogh, Csapó 2013). Mivel a külterületeken az infrastruktúra hiányosságai, a nehezebb elérhetőség és a szabályozottság gyengébb szintje miatt alacsonyabbak az ingatlanárak, ezek a területek vonzóak lehetnek a városból kiszoruló és a vidéki, periférikus térségekből a centrumok felé áramlók számára (Kovács, Váradi 2003; Timár 2001). Ugyanakkor a városok peremterületein, azaz a városhoz és a vonzáskörzetében lévő falvakhoz tartozó egyéb belterületeken és lakott külterületeken is kialakulhat súlyos következményekkel járó szegregáció (Gagy, Vígvári 2018).

A KSH azokat a lakóhelyeket nevezi szegregátumnak, ahol az aktív korú népességen belül 50% feletti a legfeljebb általános iskolai végzettséggel és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya. Veszélyeztetettnek minősülnek továbbá azok a területek, amelyeken e mutatók meghaladják a 40%-os értéket. A *Városrehabilitáció 2007–2013-ban Kézikönyv a városok számára* című kiadvány megkülönbözteti a városszövetbe ágyazódott szegregált, szegregálódó területeket a városszövettől elkülönült és az alapvetően nem lakófunkciójú területekbe ékelődött szegregátumoktól (Rácz 2014; Gerőházi et al. 2019).

Ki kell emelnünk továbbá, hogy a településfejlesztési dokumentumok a szegregátumok meghatározásánál a 314/2012-es Kormányrendelet 10. mellékletében meghatározott szegregációs mutatót, valamint a *Városfejlesztési Kézikönyv* meghatározásait veszik alapul. Hivatalosan csak az 50 fős népességszám feletti terület tekinthető szegregátumnak, ugyanakkor a hazai vidéki centrumok számos lakott külterületének mérete nem éri el ezt a mértéket. Kutatásunk során ezt a megközelítést fogadjuk el, a fejlesztési dokumentumokkal való összehasonlíthatóság érdekében, elismerve ennek korlátait, hiszen a szegénység és a szegregálódás definíciójának több megközelítése ismert a hazai kutatásokban (Albert, Hajdu 2016; Síposné Nándori 2012; Vastagh 2012), ugyanakkor terepi vizsgálataink több, 50 fő népességszám alatti területet is azonosítottak. A korábbi kutatások felhívták a figyelmet a szürkegazdaság és a rugalmas foglalkoztatási formák fontos szerepére e területeken, továbbá a be nem jelentett lakók magas arányára, így a jövedelem- és népességstatisztikák korlátozott alkalmazhatóságára is (Boros 2011; Koós 2020; Lennert et al. 2014; Timár 2001; Vasárus, Bajmócy, Lennert 2018).

A szegénység szubjektív érzete sokszor nem teljesen esik egybe a tényleges anyagi státusszal vagy az egyén lehetőségeivel (Koczan 2016; Majumdar, Chatterjee 2020; Síposné Nándori 2021). A legrosszabb helyzetben lévők, a prekariátushoz tartozók közös ismérve a bizonytalanság: foglalkoztatási tekintetben kiszolgáltatottak, nincsenek karrierkilátásaik, és nincs racionálisan tervezhető jövőképük (Standing 2012; Kelemen, Rakovics 2013; Mikle 2019), a gazdasági-társadalmi folyamatok veszteséinek tekinthetők. Az alacsony jövedelemből fakadó hátrányok az élet több területén tovagyrúzó negatív hatásokat eredményeznek: a prekár léthelyzetben élők nem rendelkeznek kellő erőforrással ahhoz, hogy megteremtsek az általánosan elfogadott életkörülményeket. Több tekintetben is jogfosztot-

tá, depriválttá válnak, és ez az oktatási, munkaerő-piaci, lakhatási tekintetben egyaránt erőforráshiányos helyzet tovább rontja a marginalizált csoportok társadalmi státuszát (Koós 2015a, b). A mintaterületeken mikroléptékben koncentrálódó leghátrányosabb helyzetű csoportok az „underclass” tagjainak tekinthetők, akiket a többségi társadalom (ahogy interjúalanyaink elbeszélései is tükrözik) stigmatizál; ők azok, akiket tartósan „nem kívánatosnak” tartanak, s ez konzerválja a társadalmi távolságot a társadalom többségétől (Tóth et al. 2017).

A szegregátumot a fentiek alapján nem térkategóriaként értelmeztük, hanem a lakók és környezetük viszonyaként, amely segít feltárni a lokális társadalom értékrendjét, szokásait és viselkedésmintáit, valamint az önkormányzatok napi rutinjait. Ebben a megközelítésben a szegregátum egy folyton változó diszkurzív kategória, amely a helyi szereplők társadalmi, gazdasági és politikai érdekei mentén egy folyamatosan újrakonstruált tér részét képezi, és amely vissza is hat e téralkotó folyamatokra (Spéder 2002; Harvey 2006; Váradi, Virág 2015). Korántsem egyértelmű, hogy a szegregátumokban élők szegregálódnak tartják-e saját helyzetüket. A szubjektív érzet nem fogható meg mérőszámokkal, ezért alkalmazatlan a döntések megalapozására. Segíthet ugyanakkor feltárni az egyes emberek, családok beágyazottságát a közösségbe, kapcsolataikat, valamint választ adhat arra a kérdésre is, hogy a külső szemlélők és a lakók szubjektív érzete által meghatározott szegregátumok között jelentősek-e a különbségek (Balázs 2020; Síposné Nándori 2012; Vastagh 2012).

A helyi közösségek szerveződésében a mikroszintű szegregáció is nagy jelentőségű, mely a külterületek esetében kiemelt probléma lehet már csak méretükből fakadóan is (néhánytól akár 600 főig is terjed lélekszámuk a mintaterületeken). Az egyes környékeken belül lakótömbi bontásban is jelentősen szegmentálódik az ingatlanpiac az épületek ára, állaga, mérete, a benne élő háztartás társadalmi státusza mentén egyaránt, így kis földrajzi távolságokon belül is jelentős differenciálódás alakulhat ki (Dunay, Plater-Zyberk, Speck 2001; Tózsza 2002). Ezzel párhuzamosan a dzsentrifikálódó területekről kiszoruló jellemzően a szuburbiaik hanyatló, illetve legkevésbé felkapott részeire, vagy a város-vidék peremzónák külső, olcsó, de rossz elérhetőségű peremterületeire kénytelenek költözni (Gant et al. 2014; Brewer, Grant 2015; Helling 2002; Nagy et al. 2015).

Az emberi közösségekben kialakult kapcsolatok erőforrásként értelmezendők, amelyek az egyén és a közösség számára egyaránt előnyös lehetőségekkel kecsegtetnek, de káros hatásaik is lehetnek, különösen azok életében, akik a prekariátushoz tartoznak (Albert, Hajdu 2016; Füzér 2015; Messing 2006; Méreiné, Málóvics 2020). A kapcsolatok erőssége és irányai meghatározzák, hogy egy adott helyzetben lévő személy milyen lépések megtételére lesz képes, mekkora ívet járhat be társadalmi mobilitása, valamint a döntéshozók felé hogyan tudja érdekeit megjeleníteni és képviselni, ami kapcsolatba hozható a stakeholderek egyes térbeli helyekről alkotott képével. A társadalmi tőkék három fő csoportba sorolhatóak.

A megkötő (*bonding social capital*) tőke a zárt és többnyire homogén közösségekben kialakult szolidaritáson alapuló hálózatra épül, mely a reciprocitás révén segít átvészelni a mindennapokat. Ezek a kapcsolatok azonban az adott közösséghez is láncolják az egyént, aki, ha ki akar lépni ebből a hálózatból, a megélhetését, a mindennapi túlélését segítő kapcsolatokat veszítené el. Ez a tőketípus így egyben a szegénység továbbörökítéséhez is hozzájárul (Méreiné, Málóvics 2020; Tóth et al. 2017). E tőke hasznosulása a csoporthoz tartozáson alapul, a tőke megszerzéséhez csoporttagság és/vagy jó személyes viszonyok kialakítása és fenntartása szükséges. Az egyén szempontjából a társadalmi tőke eredménye az (informális) hálózatokban, közösségekben való részvétel lehetősége (Siisiäinen 2000). A szegregátumok lakóinak életében jellemző a megkötő tőke túlsúlya a többi tőke rovására, ezáltal erősen a helyhez kötöttek, így az őket a társadalomhoz kötő külső kapcsolathálójuk gyenge (Balázs 2020; Tóth et al. 2017).

Az áthidaló (*bridging*) tőke az ismerősökhöz, szomszédokhoz, munkatársakhoz, esetleg távolabb élő barátokhoz fűződő kapcsolatok összessége, amelyek lehetővé teszik a saját társadalmi csoportokon és lakóhelyeken kívüli erőforrások elérését. Az összekapcsoló (*linking*) tőke az egyén különböző társadalmi osztályokon átívelő formális és informális kapcsolatait jelenti, amelyek jellemzően a hierarchikus rendben az egyén felett valamilyen hatalommal rendelkező személyekhez és szervezetek képviselőihez kötődnek. E két tőketípus elősegíti az egyének horizontális és vertikális mozgását egyaránt, így a szegregátumok felszámolása során elengedhetetlen ezek kiépítése és fenntartása, mert ennek híján nagy a sikertelenség kockázata (Méreiné, Málóvics 2020; Messing 2006). A megfelelő kapcsolati hálóval rendelkező, tehetősebb beköltözők érdekérvényesítő képességük révén további fejlesztéseket tudnak kieszközölni a maguk számára, míg a társadalom peremére szorultak jellemzően nem képesek érdekeiket kifejezni és képviselni.

Mivel a külterületeken és egyéb belterületen élők gyakran már csak a közlekedésföldrajzi adottságok, a várostól és a falvak belterületétől való földrajzi elkülönülésük miatt is hátrányt szenvedhetnek a különböző tőkék kiaknázását illetően, kutatásunkban nagy hangsúlyt fektettünk e kérdéskör vizsgálatára.

Elemzésünk során a szegregációt és a helyi közösségekben kialakult kapcsolati hálókat a társadalmi tőkék fogalmán keresztül kívánjuk értelmezni. E megközelítés alkalmas a kapcsolati viszonyokon keresztül megvalósuló információáramlás torzulásainak megragadására, így lehetőséget teremt az interjúkban feltárt diskurzusok és a terepi tapasztalatok közötti ellentmondások mögött húzódó sajátosságok feltárására.

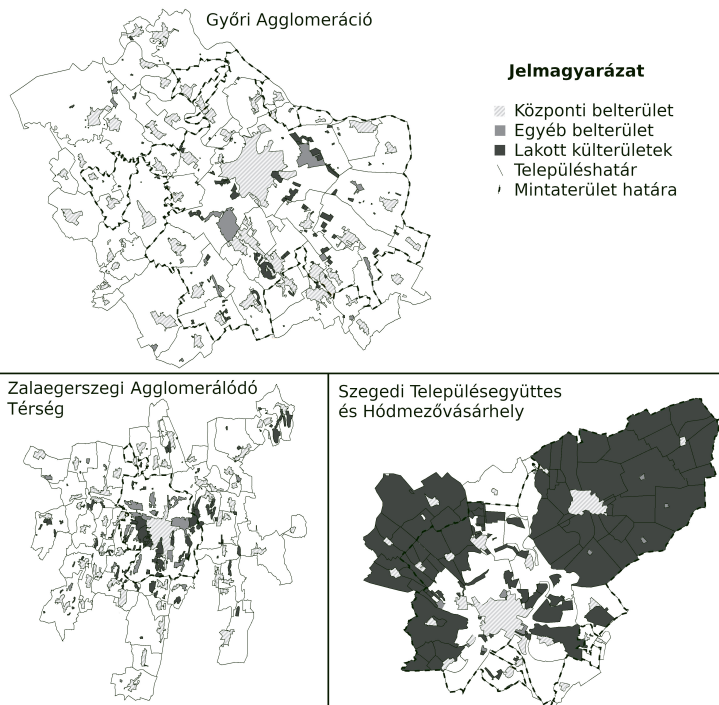
Módszerek és mintaterületek

A mintaterületek kiválasztása során egy alföldi (tanyák, kerteségek) mellett legalább egy dunántúli vagy észak-magyarországi (szőlőhegyek, majorok) város és

vonzáskörzete bevonására törekedtünk. Győr ipari dinamizációja és népességnövekménye a kül- és egyéb belterületek átalakulásával járt, szőlőhegyek és zártkertek mellett majorok is találhatóak a megyeszékhely peremén és a szomszédos községek városhatárhoz közeli területein. Szeged a városhoz csatolt korábbi falvak intenzív átalakulásának köszönhetően az üdülőtelepek, zártkertek és tanyák kutatásának ideális terepe. A két regionális központ mellett kevésbé dinamikus középvárosként Zalaegerszeg a győri, míg Hódmezővásárhely a szegedi külterületek értékeléséhez jelentett összehasonlítási alapot (1. ábra).

E városok közös tulajdonsága, hogy az államszocialista időszakban hozzájuk csatolt községek máig megőrizték falusias karakterüket, illetve nagyszámú zártkert és üdülőterület tartozik hozzájuk (Bajmócy, Makra 2016; Tóth 2000). Emellett mindegyik városban és közvetlen vonzáskörzetükben található olyan külterület, mely mára fejlettségének köszönhetően egyéb belterületi besorolásra került, de olyanok is akadnak, amelyek hanyatlásuk miatt az elnéptelenedés irányába haladnak. Ezáltal e négy mintaterület lehetőséget nyújtott a kül- és egyéb belterületekre egyaránt általánosítható tapasztalatok levonására és a megfelelő elemszám elérésére.

1. ábra: A mintaterületek megoszlása közigazgatási besorolás alapján
Sample areas based on administrative divisions

Forrás: KSH Helységnévtár alapján saját szerkesztés

Elemzésünk közvetlen előzményének tekinthető egy korábbi (Vasárus, Bajmócy, Lennert 2018), 2014 és 2016 között végzett, lakosságárányosan rétegzett kérdőíves felmérés adatainak újraértékelése. E kutatás a szuburbanizáció sajátosságait vizsgálta, a kérdések egy része azonban alkalmassá teszi az adatbázist a szegregációs folyamatok értékelésére is. A győri, hódmezővásárhelyi, szegedi és zalaegerszegi településegységek területén, azokon a településeken, ahol a külterületek össznépessége elérte az 50 főt, felmértünk minden olyan külterületet (cél: 1200 kérdőív) és egyéb belterületet (cél: 600 kérdőív), amely legalább egy évig lakott volt 1990 és 2011 között. A kérdőív első negyede a háztartás migrációs és lakóhelyi adatait mérte fel, ezután a lakóhellyel kapcsolatos elégedettséget és az életvitelt vizsgáltuk, majd a háztartás demográfiai adatait kérdeztük le, végül nyílt kérdésekre adott válaszok formájában a lakók meghatározhatták, hogy milyen problémákkal és szegregációs mintákkal találkoztak. A terepi felmérés során értékeltük a külterületek infrastrukturális ellátottságát és osztályoztuk az ingatlanállományt funkció és állapot alapján (n=9290).

A 2021-es őszi felmérés során (1.táblázat) a vizsgált mintaterületeken terepbejárással és az interjúalanyok újbóli megkeresésével (a longitudinális vizsgálat elvei mentén) kívántuk a változásokat elemezni, hogy időbeli képet kapjunk a folyamatok fejlődéséről. Amennyiben egy interjúalany már nem volt elérhető (pl. időközben nyugdíjba vonult), igyekeztünk elérni azokat, akik átvették a feladatukat.

A négy mintaterületen a korábbi interjúkban és fejlesztési dokumentumokban szegregátumként feltüntetett külterületeken terepbejárás során frissítettük a korábbi, terepi tapasztalatokat összegző jegyzőkönyvet és fotódokumentációt, s ez nagyban segítette az elmúlt évek változásainak (romlott, stagnál, javult) nyomon követését, a kiváltképp az ingatlanállomány és az infrastrukturális ellátottság értékelésekor bizonyult hasznosnak. Az értékelés során az ingatlanokat állaguk (új/újszerű, jó, rossz, rom), funkciójuk (lakóhely, üdülő, kert, telephely, felhagyott, egyéb) alapján értékeltük, az egyes külterületeken pedig felmértük, hogy milyen infrastruktúraelemek épültek ki, van-e tömegközlekedési kapcsolat. Emellett igyekeztünk felmérni az esetleges környezeti károkat, pl. a hulladéklerakókat is.

1. táblázat: Az empirikus mintavétel területi megoszlása
Spatial distribution of empirical sampling

Agglomeráció és településegységek	Terepbejárás során értékelt ingatlanok száma		Felvett kérdőívek száma	Felvett interjúk száma	
	2014–2016	2021	2014–2016	Önkormányzati tisztségviselők	Civil szervezetek
	Győr	3 177	620	737	6
Zalaegerszeg	2 029	58	292	3	1
Szeged	2 653	491	447	4	3
Hódmezővásárhely	1 431	161	264	3	1

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgálat gerincét 23 félig strukturált interjú adta, amelyeket hat polgármesterrel és képviselőtestületi taggal, 12 hivatali tisztviselővel és szociális munkással, valamint 5 civil szervezet szakértőjével készítettünk. Az interjúk során előre elkészített interjúvázlatot használtunk, melyben a kérdéseket témaköröként csoportosítottuk. Az interjúalanyok kérésére adott esetben előre megküldtük a megtárgyalásra váró kérdéseket. Ezek között szerepeltek a meglévő külterületek társadalmi folyamataira vonatkozó kérdések, érdeklődtünk a folyamat változásáról. Teret adtunk ugyanakkor a rögzített témáktól való eltérésnek is, illetve a terepbejárás során érzékelt, külterületenként eltérő sajátosságokra, így például a belvíz vagy az illegális hulladéklerakás által okozott problémákra is rákérdeztünk.

Az elkészített interjúk alapján a külterületekkel kapcsolatos eljárásrendet, a szegregációval kapcsolatos diskurzusokat, valamint az elmúlt évek tapasztalatait igyekeztünk feltárni. Az empirikus felmérések jól tükrözik a mintaterületeken az elmúlt években végbement változásokat, ugyanakkor nem tekinthetők teljes mértékben reprezentatívnak, mivel egyrészt a vizsgálat nem országos léptékű, másrészt nem vállalkoztunk a vizsgált területeken számszerűen kifejezni a szegregáció mértékét, kiterjedését.

Kiemelt jelentőséget tulajdonítottunk a hivatalosan nem szegregátumnak tekintett területek vizsgálatának. A terepi tapasztalatokra, valamint interjúalanyaink elbeszéléseire támaszkodva, zömmel a városi peremterületeken elhelyezkedő, változatos morfológiájú és társadalmi összetételű területeket igyekeztünk azonosítani. Ezek a településrészek a helyi politika által kevésbé vagy nem ismeretek, főként a lakóhelyválasztás informalitása miatt. Az informalitás Magyarországon átszővi a társadalmi, gazdasági, intézményi gyakorlatokat (Valuch 2015), erre vezethető vissza, hogy a külterületi lakosságot számszerűen nehéz megragadni.

A fentiek alapján minden olyan külterületet megvizsgáltunk, amelyet egy interjúalany szegregátumként jelölt meg. Bár túlzónak tűnhet, ha a 23-ból egy alany válasza alapján így járunk el, de könnyű belátni, hogy milyen következményekkel járhat az erőforrások allokációjában vagy a helyi döntéshozatali folyamatokban, ha egy polgármester vagy városépítész szegregátumnak tart egy olyan külterületet, amely ténylegesen nem feltétlenül az. Településfejlesztési szempontból fennállhat annak az elméleti veszélye, hogy a negatív imázssal rendelkező, stigmatizált külterületek éppen megbélyegzett státuszukból fakadóan kieshetnek a beavatkozások és fejlesztések célterületei közül, vagy éppen csökkentheti az antiszegregációs beavatkozások hatásfokát, ha a források egy része egy szegregáltnak tartott, de valójában heterogén lakóhelyen kerül felhasználásra.

Ebből következően az interjúalanyok által megjelölt szegregátumokban, valamint a „problémás”, illetve „veszélyeztetett” jelzőkkel illetett lakóhelyeket vizsgáltuk, valamint a fejlesztési dokumentumokban említett szegregált lakóhelyeket és a közvetlen közelükben fekvő külterületeket. Végül, annak érdekében, hogy igazodjunk a fejlesztési dokumentumok módszertanához, külön vizsgáltuk

azon lakóhelyeket, amelyek lakossága saját magát 40% feletti mértékben cigányként definiálta a 2014-2016 évi kérdőíves felmérésben. A vizsgált külterületek egy része azonban olyan kis népességű volt ($n < 50$), ahol egyetlen háztartás is nagy százalékarányt jelent, így e kisebb lakóhelyeken már egy roma család esetében is vizsgáltuk a lakóhelyet.

Eredmények

A vizsgált városok peremén található külterületeken hagyományosan nagy számban élnek szegények és a társadalom perifériájára szorultak, az ország hátrányos helyzetű régiói felől beáramlók, vagy éppen a városból kiszorult nincstelenné vált családok. A külterületek karaktere tehát differenciált, hiszen számos magas presztízsű lakópark és jól kiépült zártkert is található e terekben (Csatári, Farkas, Lennert 2013; Kristóf 2015; Molnár 2004; Sági, Trócsányi 1998; Vasárus 2016).

Győr 2021-ben módosított Integrált Településfejlesztési Stratégiája (ITS) megállapítja, hogy "A hátrányos helyzetű csoportok száma ugyan csökkent a korábbi rehabilitációs programok révén, de főként a városrész külterületeire torlódnak, így a problémák nem tűnnek el, csak a térben áthelyeződnek", a lehatárolt három szegregátum és három veszélyeztetett terület között azonban nincs külterület. Szeged új Fenntartható Városfejlesztési Stratégiája szintén csak két belterületi szegregátumot azonosít, és a külterületeket csak környezeti szempontból említi. Zalaegerszeg kéziratumunk leadásakor érvényes ITS-e (2014-2020) három városperemi – de még belterületi – szegregátumot határolt le, a velük érintkező azonos településképző és lakossági összetételű külterületeket már nem vették figyelembe. A vizsgált városok közül egyedül Hódmezővásárhely ITS-e és Helyi Esélyegyenlőségi Programja (HEP) foglalkozik részletesen a kutatásunk tárgyát képező területekkel. Az összesen nyolc belterületi szegregátumon és veszélyeztetett területen túl, Kútvölgy és a tanyás dűlő határát jelöli meg szegregáció által veszélyeztetett területként. Emellett mindkét dokumentum külön foglalkozik a megélhetési okokból tanyára kényszerült hátrányos helyzetűekkel és az ott élő elhanyagolt idősekkel, melyet "domináns problémának" neveznek. Mivel az általunk vizsgált külterületek jelentős részén a népesség hivatalos száma nem éri el a 314/2012-es kormányrendeletben megállapított 50 fős létszámminimumot, hangsúlyozunk kell, hogy az ITS-ek és HEP-ek készítésekor a városok jogszerűen jártak el, amikor kihagyták őket. Így tehát Hódmezővásárhely követendő jó gyakorlatként a Helyi Esélyegyenlőségi Programban eltekintett a törvényi minimumlétszám korlátjától.

Az érintett külterületek népességének számát pontosan nem ismerjük, mivel az önkormányzatok és a civil szervezetek becslései szerint a bejelentetteknél 10-25%-kal magasabb lehet a lakosság tényleges száma. Ennek oka, hogy az illegális építkezések és ingatlanfoglalások, az irreguláris területhasználat miatt so-

kan – gyakran éppen a legszegényebbek – nem jelentkeznek be új lakcímkre. Ennek következtében a helyi lakosság gyakran a statisztikában még csak nem is tűnik hátrányos helyzetűnek, illetve a terület a statisztikában alatta marad az 50 fő értéknek. Nem csak magyarországi jelenségről van szó, cseh és lengyel kutatások (Ouředníček 2007; Szmytkie 2021) is arról számoltak be, hogy a külterületi lakosság tényleges száma 10-25%-kal magasabb lehet, mint a bejelentett lakosságé.

A válaszadók az interjúk során mindkét időszakban (2014-2016 és 2021 ősze) egybehangzóan azonosították az általuk szegregátumnak tekintett lakóhelyeket, a helyi stakeholderek és döntéshozók között legfeljebb a területek kiterjedését illetően mutatkozott eltérés a tanyás dűlők esetében. A városok központi belterületétől olykor csupán néhány kilométerre fekszenek a stakeholderek által megnevezett, szegregátumnak nevezett lakóhelyek, amelyek lakossága jellemzően ($n > 50\%$) „szegénynek” vagy romának nevezte magát a 2014-2016 évi kérdőíves vizsgálat során.

Ezek legtöbbször rossz elérhetőségű, városperemi fekvésű, gyakran a szuburbán falvak közigazgatási területére esnek, ám lakosságuk közlekedési okokból jellemzően a városokhoz kötődik (2. ábra). A válaszadók több esetben nem az egész külterületet emelték ki, hanem csak annak egy részét. A zártkertek és szőlőhegyek esetében jellemzően a legszélső ingatlansort, a tanyás területeken pedig az adott dűlő legrosszabb elérhetőségű ingatlanait.

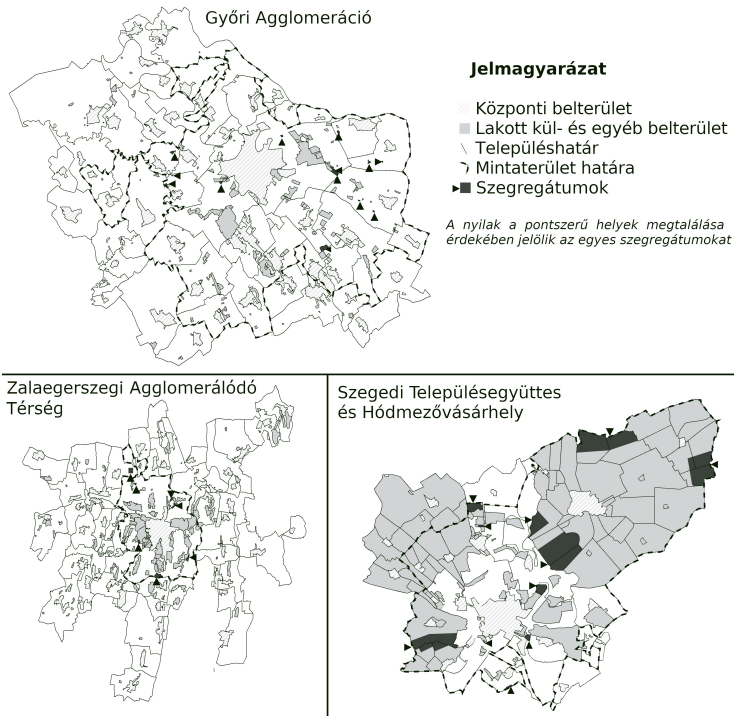
A többi külterület esetében azonban a korábbi felmérés lakossági kérdőívei, valamint a terepbejárások egyáltalán nem támasztották alá, hogy e területek szegregátumok lennének. A terepbejárás alapján egyértelmű volt, hogy az ingatlanok többsége ($n > 50\%$) jó vagy átlagos állagú, a kérdőíves válaszok kereseti értékei az akkori országos átlagtól jelentősen nem maradtak el, így a fejezet következő részében ezen ellentmondás okait kívánjuk felvázolni.

„Leginkább azért mennek ki, mert ott az eddigi életvitelnek legalább a látogatását meg tudják tartani, de a 80 százaléka annak, aki a kertek szélébe megy, az alsó középosztály legfeljebb, és félnek a lecsúszástól.” (Szeged1¹)

„Van egy szervezetünk, ami az elesetteknek segít, 98 százalékban a külterületen dolgoznak. Ez szerintem mindent elmond arról, hogy kik költöznek oda. A városi szegények, meg az ország minden részéről a szegények. Van, akinek az eredeti lakóháza nem ér annyit, hogy itt egy sutfit vegyen a szőlőhegyben.” (Győr1)

2008 után a devizahitelek bedőlése és a gazdasági válság miatt elszegényedők költöztek jelentős számban e lakóhelyekre. 2015-től olyan fiatalok növelték e lakóhelyek népességszámát, akik ugyan nem minősülnek szegénynek, de a CSOK révén hirtelen megemelkedett ingatlanárak miatt kénytelenek voltak olcsóbb környéken házat vásárolni. Emellett válások vagy tartós betegségek során megroppant egzisztenciájú személyek, alkoholbetegek és csonka családok is áramlottak e helyekre az alacsony ingatlanárak miatt. A legtöbb vizsgált külterületeken a lakosság vegyes etnikumú. A közös tényező a szegénység és a társadalomból való

2. ábra. A központi belterületen kívüli szegregátumok az interjúalanyok válasza alapján
Segregated neighborhoods outside the central inner areas, based on interviews

Forrás: az empirikus felmérés eredményei alapján saját szerkesztés

valamilyen mértékű kiszorulás. Interjúalanyunk szerint: „Vannak olyan élethelyzetek, válás például, amikor csökken az életre fordítható pénz, és kiszorulnak a külterületre. Ez a folyamat szerintem nőni is fog rövid távon...”. (Győr1)

A külterületeken rossz az utak minősége, gyakran hiányzik a szilárd burkolat és a közvilágítás, ráadásul sokszor akkor sem állnak meg itt a buszok, ha egyébként az útvonalba esnek. Ezek a közlekedési feltételek hátrányosan érintik az iskoláskorú fiatalokat, de a felnőttek munkaerőpiaci elhelyezkedését is megnehezítik. Az alacsony ingatlanárak, a megélhetés relatíve alacsony költsége, a kertművelésből adódó másodlagos bevételek kompenzálják a hiányzó közművekből fakadó hátrányokat. Emellett több külterületen olyan helyi közösség alakult ki, amelyben a reciprocitáson alapuló együttműködés segít a mindennapokban és átvészelni a kisebb kríziseket. Erre példa a bevásárlások közös intézése vagy a termékek helyi cseréje.

A zárt közösségekből elköltöző lakók máshol nem részesülnek a megkötő társadalmi tőke előnyeiből, s így megélhetésük biztonsága újra veszélybe kerülhet. A kérdőívek arról tanúskodnak, hogy nem kevesen vannak, akik már többször is elhagyták a külterületeket, és a városba vagy a szuburbia egyik falujába költöztek, de hamar, olykor mindössze fél év után is, kénytelenek voltak vissza-

térni. Egy ilyen kudarc sokak kedvét veszi el a kitöréssel való próbálkozástól; a legtöbben azonban meg sem kísérelték elhagyni a biztonságot nyújtó közeget.

Az áthidaló tőkét illetően kettős kép bontakozik ki a külterületen élők körében. A városból kiszorulók még jó ideig ápolják korábbi kapcsolataikat. Jellemző, hogy lehetőleg közeli helyre költöznek, így például egy Győr déli részén élő jó eséllyel valamelyik déli külterületre szorul ki, míg egy szegedi alsóvárosi délnyugat felé. Ennek köszönhetően képesek ápolni barátságaikat, megtartani a korábbi háziorvost és más egyéb előnyökkel élni. A tehetős lakóhelyváltók alapvetően a jobb életminőséggel kapcsolatos elvárásaik alapján döntenek, de jellemzően ők is a közeli külterületekről rendelkeznek ismeretekkel. Mindennek eredményeként az agglomerációkra jellemző szektorális jelleg látható a külterületek esetében is.

Az összekapcsoló tőke igen korlátozottan áll a külterületeken élők rendelkezésére. Az itt lakók számára gyakran kihívás felkeresni a hivatalokat; ezt a problémát egy hódmezővásárhelyi (1) tanyagondok fogalmazta meg a legszemléletesebben: *„Az itteniek nem hiszik el, hogy bármit el tudnak intézni, ezért aztán meg sem próbálták soha”*. Ez egybevág az önkormányzati tapasztalatokkal: *„A külterületeken tulajdonképpen elbújnak szegényükben”* (Zalaegerszeg1). Mivel az itt élők segítséget nem kérnek, még minimális érdekérvényesítő képességüket sem használják ki, ezért a döntéshozók és sokszor az ellátásért felelős osztályok sem rendelkeznek átfogó ismerettel a problémáikról és igényeikről. A 2021 őszén megismételt interjúk arról tanúskodnak, hogy e téren nem történt változás.

A következőkben az egyes külterületek szegregációjának okaiban és mértékében mutatkozó különbségeket az empirikus felmérés terepi példáin keresztül mutatjuk be. Így kívánjuk kontextusba helyezni az élethelyzeteket és a helyi diskurzusok bizonyos tényezőit, melyek hozzájárulhatnak a szegregáció fennmaradásához.

Magyarországon többféle külterülettípus található, eltérő adottságokkal, telekszerkezettel és laksűrűséggel, a szórvány tanyáktól egészen a sűrű beépítésű külterületi téesz-lakótelepekig. Kutatásunk szempontjából kiemelkedő jelentőségűek a majorok és a tanyák. Ezek jelentős része nehezen érhető el, de a kedvező természeti adottságok, a csend, a táj, a jó termőtalaj vonzerővel bírnak. A közlekedési korlátok miatt ugyanakkor lakóik izolációja akkor is jelentős mértékű, ha státuszuk alapján nem tartoznak a szegények közé. A város közvetlen közelében található zártkertek, egykori üdülőtelepek és szőlőhegyek infrastrukturális ellátottsága változó, de relatíve kiépültek, esetenként a városi belterülethez hasonlíthatnak. A telkek mérete és szerkezete magán viseli azonban a zártkerti múlt jeleit, ezért itt alacsonyok az árak, az utcák igen szűkek. Mivel e területek általában jól megközelíthetőek, vonzóak a tehetősebb életmódváltók számára, így e terekben a klasszikus jóléti szuburbanizáció is jellemző folyamat.²

A városoktól távolabb eső és rendszerint kisméretű (<50-100 ha) szőlőhegyeket és zártkerteket nem fejlesztették, infrastruktúrájuk igen hiányos, gyakori a szilárd útburkolat, a közvilágítás, a szemétszállítás részleges vagy teljes

hiánya, az ingatlanok csatornázottsága alacsony szintű.³ Az ingatlanok túlnyomó többsége régi majorsági cselédház, vályogtanya, vagy (csökkentett értékű) „CS” -ház, zártkerti gyümölcstároló, nem ritka a kalákában, illegálisan épült viskó sem (3. ábra). A lakók rendszerint boltba is együtt járnak, igen esetlegesek a külső kapcsolataik, munkahelyekhez általában rokonok vagy ismerősök közvetítésével jutnak. Épp ezért az itt élők horizontális és vertikális mobilitása minimálisnak mondható.

3. ábra: A válaszadók által szegregátumnak tekintett külterületi lakóhelyek
Outskirts considered to be segregated by respondents

Forrás: saját fotók, 2021

Három ilyen alacsony szinten kiépített, hivatalosan lakatlan területen is olyan emberekkel találkoztunk, akik illegális lakásfoglalók voltak, vagy éppen saját tulajdonú, de lakhatásra alkalmatlan ingatlanokban éltek. Egy középkorú nő például a férje halála után, az adósságok miatt kényszerült eladni a lakását, és most kislányával a nagyszülőktől örökölt, apró, penészes présházban lakik, az udvaron még kút sincs.

A szürkegazdaság miatt e területeken a tényleges jövedelem némileg magasabb, mint előzetesen várnánk. Sokan jutnak kiegészítő jövedelemhez mezőgazdasági idénymunkával, vagy a külterületeken működő, be nem jelentett vállalkozásoknál. Több háztartás a városi lakását hivatalos szerződés nélkül adja ki, vagy épp a városban élők adják ki külterületi ingatlanaikat. Az őstermelői igazolvány nélkül eladásra termelőkkel inkább a tanyavilágban találkozhatunk, míg a városok peremén, a zártkertekben több, papíron nem létező vállalkozás is műkö-

dik a csomagolóüzemtől a garázsban működő bolton át az autóbontóig. Az utóbbi olyan jellegzetes probléma, hogy csak a győri mintaterületen száznál is több, a szétbontás valamilyen állapotában lévő autóröncsot számoltunk meg. A tél anyagilag különösen megterhelő a külterületi lakók számára, hiszen sok család „ *vagy eszik, vagy fűt*” (Szeged1). A legszegényebbek nem pusztán illegálisan kitermelt fával fűtenek, de nem ritkán gyűjtik a műanyag- és textilhulladékot a téli fűtéshez, és elterjedt a kábelégetés is.

2014-2016-ban a kérdőívre válaszolók többsége (78%) az év jelentős részében a megélhetéshez elégséges jövedelemre tett szert, kevés volt a tartós munkanélküli (6,7%), a rokkantnyugdíjasok aránya 10,6% (4,7% pedig nem adott választ a jövedelmére vonatkozó kérdésre). A kereset kiszámíthatatlan, ingadozó és a megélhetési költségek is változóak, ha például nem sikerül fát „szerezni”, akkor vásárolni kell. Ezért az itt lakók a prekár léthelyzetek igen változatos szintjein élnek. A háztartások gépesítettsége általában alacsony, az évi egyszeri nyaralást sem tudják finanszírozni, és ha rendelkeznek is gépjárművel, az általában igen rossz állapotú. Az ingatlanok 16,4%-ában hiányoznak a közművek, 3,4%-uk romos vagy teljesen lakatlan volt. A jó adottságú külterületeken (szőlőhegyek és kertségek) a 2014-2016 között végzett felmérés során átlagos keresetként 150 000-200 000, míg a távolabbi külterületeken, majorokban 100 000-150 000 forintot vallottak be a megkérdezettek.⁴

A legalább 50%-ban romák, illetve hátrányos helyzetűek által lakott 20 külterületi lakóhely mindegyike rossz ingatlanállományú, kedvezőtlen közlekedési helyzetű (betonút nélküli) major, szőlőhegy, illetve a tanyás területek főutaktól legtávolabb fekvő részein található. Az alacsony rezsiköltségek miatt a kisösszegű bevétel is „*elegendő tud lenni, ha tudnak mellékest csinálni, ha van pár csirke, és nem kell venni a tojást és a hús egy részét*” (Szeged3). Sokkal rosszabb volt a helyzet a rossz elérhetőségű majorokban és tanyákban, valamint a kisebb (50 lakos alatti) zártkertekben, ott az átlag az 50 000-100 000 Ft-os jövedelmi kategóriába esett az önbevallás alapján. 2021 őszéig a válaszadók szerint „*érdemi változás nem történt [20]15 óta*” (Szeged3), a lakosság negyede kimondottan alacsony keresetű, jellemzően olyan idénymunkás, aki az év egy részében fix bevétellel nem rendelkezik, ráadásul ez a népesség a legkevésbé jó adottságú külterületi részekben koncentrálódik (Szeged3, Győr4, Hódmezővásárhely2). E területeken csupán egy jó és 23 átlagos állapotú ingatlant találtunk, a többi (107) ház és sorház-jellegű egykori cselédlakás rossz vagy romos állapotú volt. Hat ház felújítás alatt állt 2021-ben (3. ábra, bal felső kép).

A tehetősebb beköltözők rendszerint megőrzik városhoz kötődő kapcsolataikat, az új közösségbe nem integrálódnak. Egyfajta belső szegregáció alakul ki tehát, ahol „*nem tud az ember a szomszédától kérni egy kis cukrot*” (Győr3), a beköltöző tehetősek elzárkóznak a „szegényektől” (Győr3, Zalaegerszeg2). Gyakran előfordulnak konfliktusok az eltérő életformájú és érdekű csoportok között. Mivel a városból kiszorulóknak csökkenteni akarják rezsiköltségeiket, a szegény lakosok

számára gondot okoz, ha a külterületek fejlesztése vagy belterületbe vonása után hozzájárulást kell fizetniük, vagy ha az önkormányzat ingatlanadót vezet be. Bár az ilyen beavatkozások növelik az ingatlanok piaci értékét, annak potenciális előnyeit csak a tehetősebbek élvezhetik. Ilyen ellentétek Szeged-Marostói kertek, Hódmezővásárhely-Kishomok és Bőny-Szőlőhegy esetében merültek fel.

A szegregáció mintázatai a különböző léptékekben eltérnek egymástól. Mikroszinten, az egyes külterületeken belül jellemzően csökkent a területi szegregáció mértéke, mert az új lakók (különösen 1990-1998 között, majd 2015 után) az éppen eladóvá vált vagy megfelelő árú ingatlanba költöztek be (Győr3, Szeged2, Zalaegerszeg3). Ezzel szemben az egyes külterületek közti különbségek növekednek. A városok peremén és a falvak jól elérhető területein fekvő zártkertek, perurbán utcák, szőlőhegyek és sűrűbb tanyabokrok jellemzően a városból kiköltöző középosztályt és kiszoruló alsó-középosztályt vonzzák. A rosszul elérhető tanyás területek, a majorok, a városi centrumból nehezen elérhető szőlőhegyek és kiskertek a városból kiszoruló és a vidékről beáramló elesetteken kívül a cigányság számára nyújtottak olcsó lakhelyet.

Vannak olyan majorok, tanyás területek és zártkertek is, amelyek nem ugyanazon a főúton feküdtek, mint annak a községnek a központja, amelyhez közigazgatásilag tartoznak. E külterületek elszigetelődnek a falutól, lakosságuk rendszerint a központi városhoz kötődik, amely viszont nem tehet az itt élőkért, hiszen nincsenek jogosultságai a faluhoz tartozó területen. Mivel e külterületek lakói általában nem járnak be a faluba, és a falusi hivatal képviselői is csak nehezen jutnak el ide, egyfajta „senki földje” alakul ki (Szeged4). Az Alföldön az igen heterogén tanyavilág rossz elérhetőségű pontjain a tanyagondnokok munkája szükséges az „ott élők életminőségének legalább részleges megtartásához” (Hódmezővásárhely2).

Függetlenül attól, hogy ténylegesen mekkora számban élnek egy-egy területen romák, a szegregátumokat mind interjúalanyaink, mind a megkérdezett külterületi lakosok alapvetően a cigány lakosság jelenlétével azonosították. Ezzel szemben kutatásunk során mi az etnikailag szegregáltak tekintett külterületek egyikén például olyan roma és nem roma háztartásokkal találkoztunk, ahol mindenki csonka családban él vagy valamilyen függőséggel küszködik, máshol pedig olyan nem roma emberekkel, akik egykori téesz alkalmazottként az időskori nyugdíjminimum összegéből kénytelenek megélni.

Az egyéb belterületek java részén vegyes lakosság él, a beköltözők ugyanis az éppen megüresedő ingatlanokba költöznek, így e területek esetében földrajzi értelemben nem beszélhetünk szegregációról. Erőteljes földrajzi és társadalmi elkülönülés ott tapasztalható, ahol a zöldmezős beruházások vagy a jelentős befektetéssel készült, nagyléptékű ingatlanbefektetések területeiről teljesen hiányoznak az alacsony keresetű háztartások. Néhány egyéb belterület még 1990 előtről örökölte a „CS-házak” sort, a majorsági vagy téesz-lakótelepi ingatlanokat, amelyekben már a rendszerváltás előtt is kizárólag a társadalom perifériájá-

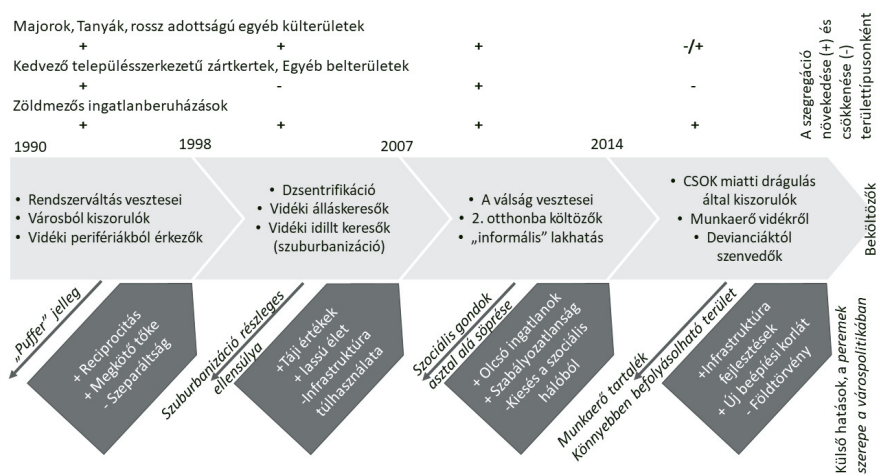
ra szorultak éltek. Interjúalanyaink e lakóhelyekre általában „faluként” vagy „városrészként” hivatkoztak, és nem különítették el ezeket az agglomerációk egyéb családi házas lakóterületeitől.

Diszkusszió

Végső soron a várostól való relatív fejlettségi távolság határozza meg, hogy milyen társadalmi csoport költözik külterületre. A távolabbi, rosszabbnak tartott részekben (belvizes, nincs közvilágítás) a kis bevételű háztartások és csonka családok telepednek le, míg a legértékesebb adottságú részekre a legtehetősebb csoportok költöznek (Gagyí, Vigvári 2018; Lennert et al. 2014; Vasárus, Bajmócy, Lennert 2018). A külterületre költözés háttérében álló okok és motivációk időben változó dinamikát mutatnak (4. ábra). 1990 után és a gazdasági válság éveiben a megélhetés ellehetetlenülése és az alacsony rezsiköltségek játszottak alapvető szerepet a kiköltözésben, míg 1998–2007 között és 2014 után a konjunktúra tette lehetővé a jóléti lakóhelyváltást e területeken (Győr1,3, Szeged2, Zalaegerszeg4).

A legjobb adottságú külterületek tehát a szuburbán falvakhoz hasonló életminőséget képesek biztosítani, ezzel szemben a majorok a legkedvezőtlenebb adottságú, hátrányos helyzetű falvakkal összehasonlítható körülményeket, lehetőséget nyújtanak csak az ott élőknek, akkor is, ha légvonalban a várostól mindössze néhány kilométerre találhatók. A városból kiszoruló és az ország periferiáiból a várostérség olcsóbb, de a munkahelyek elérését lehetővé tevő külterüle-

4. ábra: A külterületek átalakulása és szegregációja 1990-től napjainkig
The transformation and segregation of outskirts since 1990 to the present

Forrás: saját szerkesztés

tekre igyekvők migrációja a szociális szuburbanizáció fogalmával írható le (Gagy, Vígvári 2018; Vígvári 2016). A külterületek az alacsony rezsiköltségek, az önálló gazdálkodás lehetősége miatt az alacsony jövedelmi viszonyok mellett az életminőség javulásának lehetőségét kínálják, erről tanúskodnak a kertes és falusias arculatú, de kevésbé jó elérhetőségű külterületek.

Ugyanakkor ezek a külterületek nem válnak társadalmi értelemben homogén lakóhellyé, mert a konjunktúra időszakában a tőkefelhalmozásra képes és az állami újraelosztás formái (pl. CSOK, Babaváró hitel) által kedvezményezett csoportok számára is vonzóvá válnak, hiszen egységnyi költségen nagyobb méretű telekhez juthatnak, illetve a kisebb bekerülési költségek miatt nagyobb tőkájük marad egyéb céljaik megvalósítására. Így a jóléti migráció is alakítja a külterületek társadalmát, s ennek eredményeként a gyakran kimondottan magas státuszú és a prekariátushoz tartozó családok ugyanazt a lakóhelyet választják. Az utóbbi csoport depriváció-percepcióját csak fokozza, hogy számára a viszonyítási alapot a jóval az országos átlagot meghaladó keresetű beköltözők jelentik (Bajmócy, Makra 2016; Csurgó 2013). A nagyobb, leginkább növekvő külterületek pedig (100 fő feletti zártkertek, szőlőhegyek, valamint a tanyás zónák többsége) vegyes népesség-összetételűvé alakultak, mivel belső struktúrájuk is diverzifikálódik az épületállományt, az infrastruktúra állapotát és az elérhetőséget tekintve; a vizsgált városok között e tekintetben jelentős eltérés nem mutatkozott.

A fentiek alapján és a szakirodalmi előzményeket (Rácz 2014; Szoboszlai 2004; Síposné Nándori 2021) figyelembe véve úgy látjuk, hogy a helyi diskurzusokban a szegregáció és általában a szegénység percepciója nem követi a tényleges térfolyamatokat; a „szegregátum” és a „cigányok” kifejezések lényegében a szegénység szinonimájaként jelentek meg, de nem kötődtek a roma kisebbség tényleges jelenlétéhez vagy a lakóhelyek homogenitásához. A szociális munkások, falu- és tanyagondnokok, mivel kapcsolatban állnak a külterületeken élőkkel, már jóval differenciáltabban fogalmaztak, noha a tanulmányban tárgyalt területeket ők is azonosították az interjúk során, nem a „szegregátum” fogalmát vagy annak szinonimáit használták, hanem például a „*problémás hely*” (Győr2) vagy a „*néhány szegény él ott*” (Szeged4) fordulattal jellemezték azokat.

A kimondottan rossz adottságú külterületeken a lakók, etnikumuktól függetlenül, a szegregált lakóhelyeken élőkre jellemző görgetett hátrányokat egész életükben elszenvedik (Fabula, Timár 2017; Fehér, Virág 2014; Kertesi, Kézdi 1998; Tóth et al. 2017). A közösségi kohézió gyengesége pedig erősíti a társadalmi polarizációt (Csurgó 2013; Koltay 2018; Kondor 2016; Ladányi 2008). A feltárt területek döntő többségén heterogén lakóközösség jött létre, a jelentős fluktuáció és a beáramlás miatt azonban a korábbi erős közösségek fellazultak, így azok előnyeit a szegényebbek már nem képesek érvényesíteni, ugyanakkor pedig új kapcsolatokat sem tudnak kialakítani, így „*két szék között a padlón találják magukat*” (Győr1).

A földrajzi helyzet mellett tehát elsősorban az infrastruktúra állapotán és sok esetben a helyi lakosság érdekérvényesítő képességén múlik, hogy a külterü-

letekre milyen fejlődési pálya vár. Amennyiben a beköltöző lakosság státusza és kapcsolati tőkéje elég magas, akkor rendszerint jelentős beavatkozásokat érnek el (pl. aszfaltozás, közvilágítás kiépítése, csatornázás), s ennek köszönhetően ingatlanok értéke is növekszik. E területeken megindul a kevésbé tehetősek kiszorulása, hiszen számukra a fő vonzerőt éppen az alacsony lakhatási költségek jelentették. Az ilyen, érdekérvényesítő képességgel nem rendelkező, kevésbé tehetősek vagy szegények által lakott külterületeken azonban a beavatkozások hiánya és a népesség számának emelkedéséből fakadó túlhasználat együttesen okozhatja a további hanyatlást. Mindebből következően megállapíthatjuk, hogy a kurrens fejlesztési beavatkozások során rendszerint a tehetősek jártak jól, míg a kevésbé tehetősek hátrányai erősödtek.

Az anyagi különbségeket növelő beavatkozásokra kiváló példa, hogy 2017 és 2019 között az aranykorona-értékkel rendelkező zártkerti ingatlanokat ingyen ki lehetett vonni művelés alól (2016. évi CLXXXVII. törvény), mivel az ilyen ingatlanok adásvétele a földtörvény miatt jóval nehezebb. Ez a jogi eszköz igazodott e területek lakófunkciójához, s egyben előmozdította a lakásviszonyok „kifehérítését”. Ugyanakkor a tudáshiány és az intézményrendszerrel szembeni bizalmatlanság miatt ezzel a lehetőséggel főleg a tehetősebb és iskolázottabb háztartások éltek, így még e jó szándékú jogi lépés is erősítette a szegényebbek csapdahelyzetét.⁵

A jelentős kapcsolati tőkével bíró tehetősebb beköltözők esetenként el tudnak érni jelentős fejlesztési beavatkozásokat, amelyek eredményeként e területek, részben a város határain belül, a szuburbán falvak olcsóbb alternatívái lehetnek. A külterületek többségének lakói azonban nem rendelkeznek jelentős erőforrásokkal, így nem képesek infrastrukturális fejlesztéseket megvalósítani, ebből következően a rosszabb minőségű utakkal, alacsonyabb közműellátottsággal bíró területek pusztán az alacsony árakkal és a gyenge szabályozással képesek vonzani a kevésbé tehetőseket, a szegényeket. Sokan közülük a legrosszabb közlekedési adottságú külterületeken élve csapdahelyzetbe kerülnek, mivel ingatlanukat nehezebben tudják eladni a földtörvényi korlátok vagy az épületek rossz állapota miatt. A külterületi szegény lakosság horizontális és vertikális mobilitása azonban nem pusztán a szabályozás, hanem a megkötő társadalmi tőke túlsúlya, a társadalom felé kötő tőkefajta gyengesége miatt is rendkívül korlátozott.

Összegzés

Kutatásunk rámutatott arra, hogy a lokális diskurzusokban a „szegregátum” kategória használata jelentősen eltér a szakmai fogalomtól; a jellemzően romák által lakott területek mellett a nem roma, de a társadalom perifériájára szorultakból és tehetősebbekből is álló lakóközösségek egyaránt megjelennek szegregátumként. A terepi felmérések azonban azt mutatták, hogy a külterületek a szuburbanizációhoz köthető beáramlás révén mára nem egy esetben heterogén

összetételű lakóhellyé alakultak át, ahol földrajzi elkülönülés nem tapasztalható. Az interjúkban a „szegregátum” és a „cigány” megjelölés gyakran a szegénység szinonimájaként hangzott el. Ugyanakkor a mintaterületeken a legtöbb ténylegesen szegregált külterület – 50%-nál nagyobb arányban romák és tartós munkanélküliek által lakott külterületek, jellemzően majorok – népessége nem éri el az 50 főt, s ezért nem is jelennek meg az antiszegregációs tervekben, településfejlesztési dokumentumokban.

Mintaterületeinken a legtöbb esetben nem jellemző a földrajzi szegregáció, mivel a beköltözők az éppen üresen álló ingatlanokba tudtak beköltözni, a legrosszabb településföldrajzi adottságú külterületeken azonban homogenizálódik a lakosság, mivel ide nagy számban áramlottak be a rendszerváltás és a 2008 utáni gazdasági válság vesztesei. A kedvező adottságú külterületekre, valamint a külterületi zöldmezős ingatlanfejlesztésekre a zárt lakóparkokhoz hasonló mikroszegregáció jellemző; a beköltözők nem integrálódnak az itt lévő közösségbe, nem alakítanak ki kapcsolatokat a szomszédokkal, és gyakran továbbra is a korábbi lakóhelyükön kialakult kapcsolataikra támaszkodnak.

A városokból a külterületekre szorult háztartások életében rendkívül fontos szerepet játszik a megkötő társadalmi tőke. Az itt élő szerényebb jövedelmű háztartások túlélési stratégiáikban támaszkodnak a reciprok kapcsolatokra, hiszen a kölcsönös segítség révén tudják átvészelni nehezebb időszakait. Az erős helyi kötöttség és beágyazódás, a görgetett hátrányok és a rossz közlekedési feltételek miatt az itt élők kevés olyan külső kapcsolattal rendelkeznek, amelyek segíthetnék mobilitásukat, továbblépésüket a társadalmilag heterogénebb lakóhelyekre.

Noha több helyi program és országos jogszabályi változás igyekezett segíteni a külterületek lakóinak, az erőforrás- és tudáshiánnyal küszködő háztartások ezekkel nem tudtak élni, így például a zártkerti művelés alóli kivonás lehetősége is a tehetősebbeknek segített, ami csak tovább erősítette a meglévő anyagi különbségeket. A mintaterületeken minden önkormányzat igyekezett legalább részben kezelni a problémákat, ám csak a helyi közösséget bevonó, gyakorlati előnyöket biztosító beavatkozások tudnak segíteni. A földtörvény felülvizsgálata és a KSH helyiségnévtárban nevesített, 1990 óta folyamatosan lakott külterületek kivonása a földtörvény hatálya alól segíthetné a lakhatási mobilitást, továbbá az önkormányzatok lakhatási célú fejlesztési törekvéseit is. E jelenség azért érdemelne nagyobb figyelmet, mert a települések peremeire szorulóknak gyakran nem csak a lakosság látóköréből kerülnek ki, de az önkormányzatok és különböző intézményeik számára is láthatatlanná válnak.

Jegyzetek

- 1 Az interjúalanyok személyiségi jogainak védelmében az interjúk szó szerinti átiratait anonimizáltuk és az egyes mintaterület szerint sorszámozva kódoltuk.

- 2 A mintaterületeken a fejlett infrastruktúrájú szőlőhegyekre és zártkertekre példát jelentenek a Győr és Zalaegerszeg területén lévő hegyek, kertek, Szeged-Baktó, valamint Hódmezővásárhely-Kishomok.
- 3 Ilyen területekre példaként említhető Bőny-Páskum, Győrújbarát-Fehérkereszt (Győri Agglomeráció), Zalaboldogfa-Mártonhegy (Zalaegerszegi Agglomerálódó Térség).
- 4 Az értékek a kérdőívvezés során felmért adatok. Önbevalláson alapulnak és az informális bevételeket nem feltétlenül tartalmazzák, így a háztartások tényleges összes bevétele ennél nagyobb lehet.
- 5 Különösen az alföldi mintaterületeken bizonyult jelentős hátránynak a tanyák és zártkertek sajátos jogi helyzete. Célszerű lenne, ha a jogalkotó felülvizsgálná a termőföldek adásvételével és a földvédelemmel foglalkozó jogszabályokat (1997. évi CXLI. és 2013. évi CXXII.), és ezeket integrálná az "új inyvt"-be. A jelenlegi szabályozás jelentős mértékben megnehezíti a külterületek fejlődését és a lakosság életét a körülményes adásvétel és átsorolások miatt. Mivel ma már e területeken a lakó- és üdülőfunkció a domináns, a zártkerti ingatlanok kivonásához hasonlóan gyorsított és egyszerűsített eljárást kellene bevezetni a KSH által követett lakott külterületeken és a termőfölddel nem rendelkező tanyaingatlanok esetében. Ez egyben az önkormányzati beavatkozások kivitelezését is jelentősen gyorsítaná, olcsóbbá tenné.

Irodalom

- Albert F., Hajdu G. (2016): Integráltság, szegénység, kapcsolati tőke. *Szociológiai Szemle*, 3., 28–55.
- Bajmócy P. (2000): A vidéki szuburbanizáció Magyarországon, Pécs példáján. *Tér és Társadalom*, 2-3., 323–330. <https://doi.org/10.17649/TET.14.2-3.600>
- Bajmócy P. (2003): Sikeresek, de falvak? Nagyvárosaink néhány egyéb belterületének fejlődése 1980-tól napjainkig. In: Kovács T. (szerk.): *A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt*. VI. Falukonferencia. MTA Regionális Kutatások Központja, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Pécs, 160–165.
- Bajmócy P., Makra Zs. (2016): Központi-, egyéb belterületek és külterületek népesedési trendjei Magyarországon 1960–2011 között. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 2., 3–21.
- Balázs A. (2020): A Magdolna negyedben élő roma szegény családok társas kapcsolatai és baráti viszonyai. *socio.hu*, 3., 31–52. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.3.31>
- Balogh, A., Csapó, T. (2013): Manors and scattered farms: special settlement forms of outskirts areas in Hungary. *Revija Za Geografiju / Journal For Geography* 2., 81–94.
- Berényi B. E. (2016): Dzsentrifikációkutatás a poszt-szocialista városokban - Merre tovább? *Földrajzi Közlemények* 3., 204–215.
- Boros J. (2011): A települési szegregáció feltételezett okai és következményei. *Acta Sociologica - Pécsi Szociológiai Szemle*, 1., 97–111. <https://doi.org/10.15170/AS.2011.4.1.9>
- Brade, I. Herfert, G., Wiest, K. (2009): Recent trends and future prospects of socio-spatial differentiation in urban regions of Central and Eastern Europe: A lull before the storm. *Cities*, 26., 233–244. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2009.05.001>
- Brewer, K., Grant, J.L. (2015): Seeking density and mix in the suburbs: Challenges for mid-sized cities. *Planning Theory and Practice*, 2., 151–168. <https://doi.org/10.1080/14649357.2015.1011216>
- Brown, L. D., Schafft, K. A. (2002): Population deconcentration in Hungary during the post-socialist transformation. *Journal of Rural Studies*, 18., 233–244.
- Crețan, R., Málóvics, G., Méreiné Berki, B. (2020): On the Perpetuation and Contestation of Racial Stigma: Urban Roma in a Disadvantaged Neighbourhood of Szeged. *Geographica Pannonica*. 4., 294–310. <https://doi.org/10.5937/gp24-28226>
- Csanádi G., Cszimady A., Kőszeghy L., Tomay K. (2007): A városrehabilitáció társadalmi hatásai Budapesten. In: Enyedi Gy. (szerk): *A történelmi városközpontok átalakulásának hatásai*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 93–118.

- Csatári, B., Farkas, J. Z., Lennert, J. (2013): Land use changes in the rural-urban fringe of Kecskemét after the economic transition. *Journal of Settlements and Spatial Planning*, 4. 2., 153–159.
- Csurgó B. (2013): *Vidéken lakni és vidéken élni: A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Argumentum Kiadó, Budapest
- Dunay, A., Plater-Zyberk, E., Speck, J. (2001): *Suburban Nation: The Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream*. North Point, New York
- Fehér K., Virág T. (2014): Élet egy kisváros peremén. *Tér és Társadalom*, 3., 50–65. <https://doi.org/10.17649/TET.28.3.2574>.
- Fabula Sz., Timár J. (2017): Violations of the right to the city for women with disabilities in peripheral rural communities in Hungary. *Cities*, 76., 52-57. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.12.005>
- Füzér K. (2015): A bizalom társadalomelmélete és a társadalmi tőke szociológiáelmélete. *Századvég*, 4., 5-18.
- Gagyi, Á., Vigvári, A. (2018): Informal Practices in Housing Financialisation: The Transformation of an Allotment Garden in Hungary. *Critical Housing Analysis* 2., 46–55. <https://doi.org/10.13060/23362839.2018.5.2.442>
- Gant, T., Nelson, A.C., Forsyth, A., Thompson-Fawcett's, M., Balis, P., Filion, P. (2014): The future of the suburbs. *Interface. Planning Theory & Practice* 3., 391–415. <https://doi.org/10.1080/14649357.2013.808833>
- Hardi T. (2002): Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. *Tér és Társadalom*, 3., 57–83. <https://doi.org/10.17649/TET.16.3.1980>
- Harvey, D. (2006): Neo-Liberalism as Creative Destruction. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 2., 145-158. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2006.00211.x>
- Hegedűs, G. (2009): A Review of Gated Communities in Some Hungarian Cities. *Geographica Pannonica*, 3., 85-96.
- Helling, A. (2002). Transportation, Land Use and the Impacts on Srawl on Poor Children and Families. In: Squires G.D. (eds.): *Urban Sprawl. Causes, Consequences, and Policy Responses*. Urban Institute, Washington DC, 119–139.
- Kelemen Zs., Rakovics M. (2013): Prekaritás és habitus. Kérdések a prekariátusról, mint új osztályról és kategóriáról, Pierre Bourdieu társadalomelméletének tükrében. In: Berzsenyi T., Demeter E., Horzsa G., Meixner B., Petényi S., Szekeres B. (szerk.): *Kötetlen. Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete*. ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium, Budapest http://angelusz.elte.hu/sites/default/files/Kotetlen_2013.pdf
- Kertesi G., Kézdi G. (2014): Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, 6., 1-45.
- Kok, H., Kovács, Z. (1999): The process of suburbanization in the agglomeration of Budapest. *Netherlands Journal Of Housing And The Built Environment*, 14., 119-142.
- Koltay E. (2018): Társadalmi tőke a lakóparkok közösségeiben. *socio.hu*, 3., 42-61. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2018.3.42>
- Kondor Cs. (2016): Helyi konfliktusok Budapest szuburbán zónájában. *Földrajzi Közlemények*, 3., 216–228.
- Koós B. (2015a): A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom*, 1., 53-68. <https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2681>
- Koós B. (2015b): A deprivációs folyamatok területi képe Magyarországon. In: Czirfusz M., Hoyk E, Suvák A (szerk.): *Klímaváltozás - társadalom - gazdaság: Hosszú távú területi folyamatok és trendek Magyarországon*. Publikon Kiadó, Pécs, 179-192.
- Koós B. (2020): Városi zsugorodás és lakóhelyi szegregáció Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 1., <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.3182>
- Kovács K., Váradi M. M. (2003): Hozzászólás egy nem létező tanyavitához. In: Kovács T. (szerk.): *A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt: VI. Falukonferencia*. MTA Regionális Kutatások Központja, Magyar Regionális Tudományi Társaság, Pécs, 279-285.
- Kovács Z., Szirmai V. (2006): Városrehabilitációs beavatkozások és a térbeli társadalmi kirekesztés: A társadalmilag fenntartható városfejlődés budapesti lehetőségei. *Tér és Társadalom*, 1., 1–19. <https://doi.org/10.17649/TET.20.1.1036>.

- Kristóf A. (2015): Adalékok Miskolc külterületeinek sajátosságaihoz. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 2., 55–67.
- Ladányi J. (2008): *Lakóhelyi szegregáció Budapesten*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Lennert J., Kovács A. D., Farkas J. Z., Bódi F. (2014): Lakóhelyi szegregáció a dél-alföldi mezővárosokban. *Esély*, 6., 3–1.
- Majumdar, K., Chatterjee, D. (2020): Perception of poverty: A study on the non-social work students. *Social Work & Society*, 2., 1–15.
- Méreiné Berki B., Málovics G. (2020): Városi deszegregáció, társadalmilag heterogén lakóközösségek, társadalmi tőke – egy hazai városi szegregátum felszámolásának tapasztalatai. *Tér és Társadalom*, 2., 35–66. <https://doi.org/10.17649/TET.34.2.3217>.
- Messing V. (2006): Lyukakból szőtt háló: háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. *Szociológiai Szemle*, 2., 37–54.
- Mikle Gy. (2019): A vidék újrastrukturálódása és a prekariátus fogalma a majorok kutatásának szemzőgéből. *Földrajzi Közlemények*, 143. 3., 236–24. <https://doi.org/10.32643/fk.143.3.4>
- Molnár M. (2004): Megélhetés a tanyán a mezőgazdaság talaján. In: Csatári B., Kiss A. (szerk.): *Tanyai kaleidoszkóp: A 2002–2003. évi tanyakollégium munkájának eredményei*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét
- Nagy, E., Timár, J., Nagy, G., Velkey, G. (2015): The Everyday Practices of the Reproduction of Peripherality and Marginality in Hungary. In: Lang, T., Henn, S., Sgibnev, W., Ehrlich, K. (ed.): *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization. New Geographies of Europe*. Palgrave Macmillan, London https://doi.org/10.1057/9781137415080_8
- Ouředníček, M. (2007): Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler, B Human Geography*, 2., 111–126. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2007.00243.x>
- Rácz A. (2014): *Szegregáció a fejekben. A statisztikai és a mentális társadalmi és térbeli elkülönülés vizsgálata Szegeden*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest (Műhelytanulmányok 4.)
- Rosta M. (2021): Gondolatok az új ingatlan-nyilvántartási törvényről. *Themis*, 2., 64–95. <https://doi.org/10.55052/themis.2021.2.64.95>
- Sági Zs., Trócsányi A. (1998): Szegregáció a budapesti agglomerációs övezetben. *Földrajzi Értesítő* 2., 235–248.
- Siisiäinen, M. (2000): Two concepts of social capital: Bourdieu vs. Putnam. *International Journal of Contemporary Sociology*, 2., 183–204.
- Síposné Nándori E. (2012): Az elszegényedés térökonómiai vizsgálata Dél-Alföldön. *Competitio*, 2., 61–75. <https://doi.org/10.21845/comp/2012/2/4>
- Síposné Nándori, E. (2021): Perception of the reasons for living in poverty in Hungary. *Hungarian Studies*, 1., 80–96. <https://doi.org/10.1556/044.2021.00156>
- Spéder Zs. (2002): *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó, Budapest
- Standing, G. (2012): Prekariátus: Lakosokból állampolgárok. *Fordulat*, 5.19., 28–51.
- Szabó T. (2015): Tértermelés a budapesti városostérség peremén – amit a gazdaság morfológiája elárul. *Tér és Társadalom*, 4., 60–78. <https://doi.org/10.17649/TET.29.4.2716>.
- Szymtkie, R. (2021): Suburbanisation processes within and outside the city: The development of intra-urban suburbs in Wrocław, Poland. *Moravian Geographical Reports* 2., 149–165. <https://doi.org/10.2478/mgr-2021-0012>
- Szoboszlai Zs. (2004): Szegénység, marginalizáció, szegregáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez. *Tér és Társadalom*, 3., 25–42. <https://doi.org/10.17649/TET.18.3.956>
- Timár J. (2001): A háztartási „túlélési stratégiák” területi szempontú kutatásának néhány elméleti kérdése és empirikus eredménye az átmenet időszakában Magyarországon. In: Ekéné Z. I. (szerk.): *10 éves a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke*. DE Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Debrecen, 209–218.
- Timár J. (2019): „Államosított tértermelés” a kiszorítottak perspektívájából egy dszentrifikálódó városrészben. *Tér és Társadalom*, 4., 38–60. <https://doi.org/10.17649/TET.33.4.3204>

- Timár J., Baukó T. (1999): A "város-vidék peremzóna" néhány sajátossága és szerepe az alföldi városok átalakulásában. In: Csatári B., Rakonczai J., Timár J. (szerk.): *Alföldi tanulmányok 17.* Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 94–111.
- Timár J., Nagy E. (2007): A középvárosi dzsentrifikáció és társadalmi hatásai a poszt szocialista Magyarországon. In: Enyedi Gy. (szerk.): *A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai.* MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 293–317.
- Timár J., Váradi M. M. (2000): A szuburbanizáció egyenlőtlen területi fejlődése az 1990-es évek Magyarországon. In: Horváth Gy., Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón.* MTA RKK, Pécs, 153–175.
- Tóth J., Méreiné Berki B., Málóvics Gy., Juhász J. Boros L., (2017): „Ha csak úgy kiköltöztetjük az embereket, egymás nélkül elvesznek.” Erőforrások, korlátok és ezek térbelisége a roma szegregátumokban lakók számára: egy hazai város példája. *Tér és Társadalom*, 3., 62-84. <https://doi.org/10.17649/TET.31.3.2859>
- Tóth Z. (2000): Településkörnyezet II. Az épített környezet. In: Enyedi Gy. (szerk.): *Magyarország településkörnyezete.* MTA, Budapest, 151–186.
- Tózsza I. (2002): A »káros« urbanizáció. *Tér és Társadalom*, 1., 1–16. <https://doi.org/10.17649/TET.16.1.834>
- Valuch T. (2015): *A jelenkori magyar társadalom.* Osiris Kiadó Budapest
- Vasárus G. (2016): Szuburbanizáció külterületeken és egyéb belterületeken, Győr példáján. *Településtudományok*, 2., 22-37.
- Vasárus, G., Bajmócy, P., Lennert, J. (2018): In the shadow of the city: demographic processes and emerging conflicts in the rural-urban fringe of the Hungarian agglomerations. *Geographica Pannonica*, 1., 14-29. <https://doi.org/10.5937/22-16572>
- Vastagh Z. (2012): A szegénység struktúrájának változásai 2001 és 2010 között. *Statistikai Szemle*, 4., 276-294.
- Váradi M. M. (1999): Hová megyünk lakni? Szuburbanizációs minták és konfliktusok a budapesti agglomeráció budai oldalán. Esettanulmány. In: Barta Gy., Beluszky P. (szerk.): *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban.* Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest, 115–129.
- Váradi M. M., Virág T. (2015): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*, 1., 89-113.
- Vigvári, A. (2016): Rural poverty' in urban spaces of Budapest Research proposal for examining spatial inequality in contemporary Hungary. *socio.hu*, 4., 47-61. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2016en.4>
- Virág T. (2009): Szegények a kistépülések fogságában – a szociálpolitika mindennapi gyakorlata egy hátrányos helyzetű térség településein. *Esély*, 4., 38-54.

Egyéb források

- Gerőházi É., Szemző H., Tönkö A., Somogyi E. (2019): *A marginalizált helyzetű (szegregációval veszélyeztetett) városi településrészek vizsgálata.* Kutatási jelentés-munkaanyag <https://mri.hu/wp-content/uploads/2022/02/MRI-margin%C3%A1lis-lak%C3%A1shelyzetek-EMMI-2019.pdf> (Letöltés: 2022.05.10.)
- Kertesi G., Kézdi G. (1998): *Cigány etnikai gettók (Az 1990. évi népszámlálás számlálókörzeti adatai alapján készült elemzés).* <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a124.pdf> (Letöltés: 2022.05.03.)
- Koczan, Zs. (2016): Being Poor, Feeling Poorer: Inequality, Poverty and Poverty Perceptions in the Western Balkans. *IMF Working Paper*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1631.pdf> (Letöltve: 2022. 05. 11.)
- T/15969. számú törvényjavaslat az ingatlan-nyilvántartásról. <https://www.parlament.hu/rom41/15969/15969.pdf> (Letöltve: 2022.05.03.)
- Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium (2009): *Városfejlesztési Kézikönyv. Második, javított kiadás*, 148. http://varosfejlesztas.hu/wp-content/uploads/2018/03/V%C3%A1rosfejleszt%C3%A9si_k%C3%A9zik%C3%B6nyv_2009_01_28-1.pdf (Letöltve: 2022.10.02.)

2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról

1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról

2016. évi CLXXXVII. törvény a zártkertként nyilvántartott ingatlanok művelés alóli kivonásával kapcsolatban egyes törvények módosításáról.